مشتاق گبول

جديد سنڌي دوهي ۾ فني تجربا

Artistic Experimentation in Modern Sindhi Doha

Abstract:

*Every art is dynamic. When any art becomes static, it either becomes extinct or loses its freshness, beauty, vitality and relevance. There are some principles and values set for every kind of art. With the passage of time, changes occur in those values and principles. Forms of poetry, too, get refined through experiments in art. Art of any kind is directly related with or representative of a person's feelings and emotions. Doha is a two lined verse or a couplet. Modern poets, too, in order to create artistic variations in modern Doha, particularly in accordance with their own needs, feelings and emotions have carried out several new experiments in the usage of (Chhand) **ڇند** (Radif) **رديف** (Yati), etc pertaining to the structure and composition of Doha and through their experiments, they have broadened and greatly enhanced the artistic vastness of modern Sindhi Doha.*

هر فن متحرڪ هوندو آهي. فن جيڪڏهن جامد هوندو ته ختم ٿي ويندو يا اُن ۾ تازگي ۽ حُسناڪي قائم نه رهي سگهندي. فن جي خوبصورتي، اُن جي متحرڪ هُئڻ ۾ آهي. هر قسم جي فن لاءِ ڪي قدر ۽ اصول مقرر ٿيل آهن. وقت سان گڏ، اُنهن اصولن ۽ قدرن ۾ تبديليون ايندڀون رهنديون آهن. فني باريڪين ۽ پيچيدگين ۾ نون تجربن ذريعي نکار پيدا ڪيو ويندو آهي. فن جو ڪهڙو به قسم هجي، اُهو سِڌو سنئون انسان جي جذبن ۽ احساسن سان تعلق رکي ٿو. جديد سنڌي شاعرن به پنهنجي احساسن، جذبن ۽ اُمنگن جي لحاظ کان دوهي جي هيئت، ان جي ڇندن، اُن ۾ رديف جو استعمال، ۽ يَتي (وقفو) جي استعمال ۾ نوان نوان فني تجربا ڪيا آهن. جديد دوهي ۾ جيڪي فني تجربا ڪيا ويا آهن، اُنهن جو ترتيبوار جائزو پيش ڪجي ٿو:

(الف) جديد دوهي جي هيئت ۽ گهاڙيٽي ۾ تجربا:

1. **بي قافيه دوهو** :هر صنف جي پنهنجي هڪ الڳ ۽ مخصوص سُڃاڻپ هوندي آهي. دوهي جي سُڃاڻپ ’قافيو‘ آهي. قافيي سان نه رُڳو ردم، رواني ۽ موسيقيت پيدا ٿيندي آهي، پر قافيو دوهي ۾ نرالي تاثير پيدا ڪندو آهي. دوهي ۾ رُڳو

قافيي سان نہ خيال سان بہ نڀاڳو پوندو آهي. دوهي ۾ شاعر کي قافيي ۽ خيال کي بہ گڏ کڻي هلڻو پوندو آهي، ٻنهي سان هڪجهڙو نياءُ نہ ٿي سگهيو تہ پوءِ دوهي جي صنف، ٻن مصرعن تي مشتمل هڪ هيئت ئي بڻجي رهجي ويندي. جڏهن دوهو قافيي کان بغير لکيو ويندو آهي، تڏهن خيال جي اهميت وڌي ويندي آهي ۽ خيال سان ئي نڀاڳو پوندو آهي. قافيي نہ هئڻ سان دوهي جي هيئت بدلجي ويندي آهي ۽ دوهي جو هڪ نئون روپ نکري نروار ٿي پوندو آهي. بي قافيہ دوهي ۾، قافيي کانسواءِ ٻين سمورين گهرجن جو پورائو ڪرڻو پوندو آهي. سنڌي ۾ بي قافيہ دوهي لکڻ جو تجربو ناماري شاعر امداد حسينيءَ ڪيو آهي.

”بس کان ٻاهر ڏيک هو، سائو سائو گاهہ
لهندڙ سج جا ترورا، ٽِلندي ٽِلندي شام.“

(1)

”ڪِلنديون ڪِلنديون مُڪڙيون، رُئندي رُئندي ماڪ،
پرهہ – پکيڙا، لاٽيون، گهلندي گهلندي هير.

(2)

”ڇهري جي چانڊاڻ ۾، ساهن جي سُرهاڻ،
دوهي جهڙا ڇَپَ هئا، نيل ڪنول هئا نيڻ.“

(3)

امداد جي انهن بي قافيہ دوهن ۾ قافيو نہ هئڻ جي باوجود، دوهي جو رس چس، رڌم، رواني موجود آهي. امداد جا بي قافيہ دوها، ”دوها ڇند“ تي لکيل آهن. امداد حسينيءَ کانسواءِ ٻئي ڪنهن بہ سنڌي شاعر بي قافيہ دوها ناهن لکيا.

2. **دوهي جي اڳياڙيءَ ۾ قافيو** :دوهي جي سجاٽپ، پڇاڙيءَ ۾ قافين جي استعمال سان آهي. جديد سنڌي شاعرن، ان ۾ مختلف وقتن تي هيئت ۽ گهاڙيٽي جا تجربا ڪيا آهن. جديد سنڌي دوهي ۾ پڇاڙيءَ ۾ قافين آڻڻ بجاءِ اڳياڙيءَ ۾ قافين آڻڻ جو تجربو ملي ٿو.

”ڪير بہ تنهنجو ڪونهي پيارا، ڪير بہ تنهنجو ڪونهي،
وير وٽن ٿا ويري ماڻهو توکي اُلو بنائي.“

(4)

سومار شيخ ڪتاب ”دوها ۽ دونهان“ ۾ تجربي جي عنوان سان اهڙي قسم جا دوها لکيا آهن. ان تجربي ۾ دوهي جي پهرين دل ۽ ٻي دل جو اڳياڙي وارو پهريون لفظ قافيي طور استعمال ڪيو ويو آهي.

3. **دوهي جي اڳياڙيءَ ۽ پڇاڙيءَ ۾ قافيا** :دوهي جي هيئت ۽ گهاڙيٽي ۾ ڪيل هن قسم جي تجربي ۾، پهرئين مصرع جو پهريون لفظ قافيي طور آندو ويو آهي ۽ ٻي مصرع جي پڇاڙيءَ ۾ قافيو آيل آهي.

”ڏاهپ ۽ ڏنگ ٿيا، حسن فهم جا،
ٻين جي متين تي، ڪر ڪيم واهپ.“

(5)

4. **پڇاڙيءَ ۽ اڳياڙيءَ ۾ قافيا**:محمد سومار شيخ جي ڪيل هن قسم جي تجربي ۾ دوهي جي پهرئين مصرع جي آخر ۾ ۽ ٻي مصرع جي اڳياڙي ۾ يعني ٻي مصرع جو پهريون لفظ قافيي طور آندو ويو آهي.

”پورن ڪي پڙڪائي، جذبا اُٿاري،
ماري چڙن ٿا، خود غرض ماٺهو.“

(6)

محمد سومار شيخ جا مٿيان ڪيل تجربا، محض تجربي خاطر ۽ هيئت بدلائڻ خاطر ڪيا ويا ۽ اهي تجربا ترنم، فني نزاڪت ۽ ميناج ۽ مڌرتا کان خالي آهن.

5. **دوهي ۾ ٻن مختلف قافين جو استعمال**:دوهي ۾ هن قسم جو تجربو محمد سومار ڪيو آهي. هن قسم جي تجربي ۾ ٻه مختلف قافيا ٻن مختلف هنڌن تي ڪتب آندا آهن. هر مصرع جي اڳياڙيءَ ۽ پڇاڙيءَ ۾ قافيا آندا ويا آهن.

”ڦيرو فڪرن مون تان لاٿو خيالن لاءِ پيو ترسان،
گهيرو غضبي هيڏو آهي، تڏهن ٻه حُب ۾ تڙپان.“

(7)

اڳياڙيءَ جا قافيا ”ڦيرو“ ۽ ”گهيرو“ ۽ پڇاڙيءَ جا قافيا ”ترسان“ ۽ ”تڙپان“ آهن.

جديد دوهي ۾ رديف جو استعمال: رديف، غزل جي سڃاڻپ آهي. دوهي ۾ رديف آڻڻ جو تجربو شيخ اياز ۽ نارائڻ شيام ڪيو.رديف سان دوهي جو اصل مزاج تبديل ٿي ويندو آهي.بي قافيا دوهن وانگر، رديف وارن دوهن جي پنهنجي الڳ هيئت هوندي آهي.

رديف جي استعمال سان، غزل وانگر دوهي ۾ هڪ قسم جو معنوي ربط پيدا ٿي پوندو آهي. رديف سان دوهي ۾ نئين رواني اچي ويندي آهي. اها ٻي ڳالهه آهي تہ دوهي ۾ رديف آڻڻ سان اُن ۾ غزل جو مزاج پيدا ٿيڻ جو خطرو موجود هوندو آهي. غزل جي مزاج پيدا ٿيڻ سان دوهو دوهي بدران غزل جو مطلع لڳندو. رديف وارن دوهن ۾ دوهي جو مزاج ۽ غزل جي مطلع وچ ۾ وار جيتري وٿي هوندي آهي ۽ ٻنهي جي وچ ۾ سنڌو ڪيڻ لازمي آهي.

"موت تہ آهي ننڊ جيان، ها، جاڳڻ آهي جند،
جيءُ سڄي سنسار سان پنهنجو، واڳڻ آهي جند.

(8)

"مان ڪاٺيارو، تون ڪرلاهو، ٻاجهارا ڪر ٻاجهہ،
جئن چوندو هو ٻُلهو باهو، ٻاجهارا ڪر ٻاجهہ."

(9)

شيام بہ دوهي ۾ رديف جو استعمال ڪاريگري سان ڪيو آهي. اياز وانگر شيام جي دوهي ۾ بہ رديف جي اُٽت ۽ جڙاوت موتين وانگر جڙيل آهي.

"آٿت جي آشا رکي، پڪڙيم جن جو پاند،
ڳوڙهن سان آلو ڏٺم، انهن سپن جو پاند."

(10)

ڪير ڏکيءَ کي ڏيڄ ڏئي، پڪڙيان ڪنهن جو پاند
ڳوڙهن سان آلو ڏٺم، بس جنهن تنهن جو پاند."

(11)

(**ب) دوهي ۾ ساهي (يتي يا بسرام) جي استعمال ڪرڻ جا تجربا:** دوهي ۾ ساهي ۽ وقفي جي وڏي اهميت هوندي آهي. دوهي جي هيئت ۾ ٻين عنصرن سان گڏ، مقرر جاءِ تي ساهي ۽ وقفي کي بہ شمار ڪيو ويندو آهي. ساهي سان دوهي ۾ ترنم ۽ موسيقي پيدا ٿيندي آهي. ساهي کي دوهي ۾ ڪنهن بہ چند ۾ ان جي قاعدي مطابق مقرر جاءِ تي رکيو ويندو آهي. وقفو دوهي ۾ ترنم پيدا ڪندو آهي، تڏهن وقفي کي ترنم خيز تصور ڪيو ويندو آهي. دوهي ۾ وقفي کي مقرر جاءِ تي نہ رکيو ويندو تہ اُن کي هندي ۾ "يتي ڀنگ دوش" چئبو آهي.

”جيڪڏهن مصرع جي وچ ۾ مقرر جاءِ تي، جتي وقفو لازمي آهي، اُتي وقفو نہ هُجي تہ ان کي يتي ڀنگ دوش سان تعبير ڪندا آهن. جنهن جي ڪري چند يا مصرع جو سُريلو پن ختم ٿي ويندو آهي ۽ آهنگ ۾ فرق اچي ويندو آهي.“(12)

هندي ۾ اهو تصور آهي تہ وقفي کي مقرر جاءِ تي استعمال نہ ڪرڻ سان اُن ۾ سُريلائپ ختم ٿي ويندي آهي. ان جي برعڪس، جديد سنڌي دوهي کي ڏسجي تہ ان ۾ وقفي جي جاءِ تبديل ڪري يا هڪ کان وڌيڪ ڀيرا وقفي جي استعمال سان اُن ۾ ترنم ۽ موسيقي جو لهرون پيدا ڪيون ويون آهن. جديد سنڌي شاعرن، وقفي جي جاءِ تبديل ڪري يا وڌيڪ ڀيرا وقفي جي استعمال سان دوهي ۾ نئون آهنگ پيدا ڪيو ويو آهي.

”چنڊ، ستارا، ماڪ، گُل، ڏين اها اها ئي ساک،
سهٽي آهي راتڙي، سهٽي آهي باک.“

(13)

شيام جي دوهي جي پهرين چرڻ ۾ وقفو ”گُل“ کانپوءِ اچڻ گُهرجي ها، پر شيام ان کان اڳ ۾ ٽي ڀيرا وقفي جو استعمال ڪري تجربو ڪيو. جديد سنڌي شاعرن وقفي کي پنهنجي ٻولي جي لساني مزاج، ترنم ۽ موسيقي کي آڏو رکي استعمال ڪيو آهي. جنهن سان دوهو رسيلو بڻجي پيو آهي.

”ڏنا ڏنا ڪنهن، ڏنا ڏنا ڪنهن، منا منا هُو چپ،
ڪُجي هٽي ويا ڪپ اسان کي، ڪُجي هٽي ويا ڪپ.

(14)

دوهي ۾ رس چس پيدا ڪرڻ لاءِ بيهڪ يا وقفو پنهنجي مرضي مطابق بيهاري سگهجي ٿو. اياز جو مٿيون دوهو ”هري پد دوهو“ آهي، جنهن جي پهرئين چرڻ ۾ سورهن (16) ماترائن کانپوءِ وقفي يا بيهڪ جي نشاني ايندي آهي ۽ وقفي جي ٻي نشاني ٻي چرڻ ۾ يارهن (11) ماترائن کانپوءِ ايندي آهي. اياز مٿئين دوهي ۾ وقفو ۽ بيهڪ جي نشاني، اٺ اٺ (8، 8) ۽ يارهن (11) ماترائن کانپوءِ استعمال ڪيو آهي. دوهي کي مختلف پاڱن ۾ ونڊي ترنم خيز ۽ رسيلو بڻايو ويو آهي. اياز دوهي ۾ اهڙي قسم جا ڪيترائي تجربا ڪيا آهن.

”دوها چند“ تي امداد حسيني جي لکيل هيٺين دوهي ۾ وقفو ۽ بيهڪ جون

نشانيون، دوهي جي قاعدي مطابق بيهارڻ بجاءِ ٻولي جي مزاج ۽ ان جي وياڪرڻي اصولن تي بيهاريون ويون آهن.

”ڪامُ نہ پڇ، نہ رڃُ نہ رو ڪنجهہ، نہ ڪسڪ، نہ ڪُرڪ،
ياءَ سڏي، وڃ سان ڦٽي، ڦٽ تي لوڻ نہ ٻُرڪ.“

(15)

”دوها چند“ ۾ دوهي جي پهرين چرڻ ۾ تيرهن (13) ماترائن ڪانپوءِ وقفو ۽ بيهڪ جي نشاني ايندي آهي ۽ چرڻ ۾ يارهن (11) ڪانپوءِ وقفو ۽ بيهڪ جي نشاني ايندي آهي. مطلب تہ دوهي جي هر دل(مصرع) ۾ ٻہ پيرا ۽ دوهي جي ٻنهي مصرعن ۾ ڪُل چار پيرا وقفو ۽ بيهڪ جي نشاني ايندي آهي. هندي ۾ ايترا پيرا دوهي ۾ وقفي يا بيهڪ جي نشاني جو تصور ئي ناهي، جيترا پيرا امداد حسيني بيهڪ جي نشاني ڪتب آندي آهي. امداد،دوهي جي پهرين دل ۾ ست (7) پيرا ۽ ٻي دل ۾ ٽي پيرا بيهڪ جي نشاني ڏني آهي، جيڪا سچاويڪ لڳي ٿي. جنهن سان دوهي جي ادائگي ۾ آساني ۽ ترنم ۾ اضافو ٿي پيو آهي.وقفي يا بيهڪ جي نشاني ڪتب آڻڻ ۾ سنڌي شاعرن، دوهي کي هندي رنگ مان ڪڍي ”سنڌي رنگ“ دوهو بڻائي ڇڏيو آهي.شيخ اياز وٽ وقفي ۽ بيهڪ جي نشاني مرضي مطابق بيهارڻ جا ڪيترائي تجربا ملن ٿا.

”ڪٿي تہ ٻُجهندي، ڪٿي تہ ٻُجهندي، لُڇي لُڇي، هيءَ لاٽ،
ڪٿي تہ ڪُتندي، ڪٿي تہ ڪُتندي، وڃي وڃي، هيءَ واٽ.“

(16)

”پيچ پني آ، ماڪ وسي ٿي، ڪوئي ڪول ڪلال،
آڻ تہ پيئان، آڻ تہ جيئان، جئين سدائين شال.“

(17)

(ج) جديد سنڌي دوهي ۾ مختلف ڇند استعمال ڪرڻ جا تجربا: جديد شاعرن، دوهي کي سنڌي ماحول، پنهنجو ترنم ۽ پنهنجو الڳ مزاج ڏنو آهي. جديد شاعرن دوهي ۾ ٻين تجربن ڪرڻ سان گڏ دوهي ۾ نوان نوان ڇند استعمال ڪرڻ جا تجربا ڪيا آهن.

ڇند جي حوالي سان، رڳو نارائڻ شيام ئي اُهو واحد شاعر آهي، جنهن دوهي جي روايت جي مڪمل طور تي پاسداري ڪئي آهي.شيام صاحب، دوها ڇند کان علاوه هڪ دوهو هري پد ڇند تي لکيو هو پر بعد ۾ هُن ان دوهي کي درست ڪري دوها ڇند تي لکيو. هن ٻي ڪنهن بہ ڇند تي دوها ناهن لکيا.شيخ اياز اُهو شاعر آهي،

جنهن جديد دوهي ۾ مختلف ڇند استعمال ڪرڻ جا تجربا ڪيا ۽ ماترائن جي ميلاپ سان نوان نوان وزن ٺاهي، سنڌي دوهي کي فني خوبصورتي ۽ نئون ترنم بخشيو. شيخ اياز جي همعصر شاعرن ۽ اياز کان بعد وارن شاعرن، فني لحاظ کان گهڻي ڀاڱي اياز جي پوئواري ڪئي، پر ڪجهه شاعرن مختلف ڇندن تي لکي پنهنجا الڳ فني رستا بہ ٺاهيا آهن.

(1) 11-10 (42) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ ستاءَ واري دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ يارهن يارهن (11، 11) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ڏهہ ڏهہ (10، 10) ماترائون آهن. دوهي جي هڪ دل ۾ ايڪيهہ ماترائون هونديون آهن.ان وزن تي رڳو اياز لکيو آهي.

"ٻيهر ڪنهن سان پيار، ڪري سگهندين تون؟
پنهنجو مايا ڄار، ڪري سگهندين تون؟"

(18)

(2) 12_10(44) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ ستاءَ هيٺ لکيل دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12، 12) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ڏهہ ڏهہ (10، 10) ماترائون آهن. دوهي ۾ ٽوٽل 44 ماترائون آهن. هن ماترڪ ستاءَ ۾ سَروپچندر شاد جا دوها ملن ٿا.

"مرشد چاهي مان ٿو، شان ۽ شوڪت،
وٺي هن کان وسري، دعا ۽ نصيحت."

(19)

(3) 13-9 (44) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ ستاءَ واري دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ تيرهن تيرهن (13، 13) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ نو نو (9، 9) ماترائون آهن. هن ستاءَ ۾ سروپچندر شاد دوها لکيا آهن.

"هلڻ، وڌڻ، اڳتي ٽيڻ، اسان جي فطرت
سوڀ اسان لئہ سوکڙي، لکي آ قدرت."

(20)

(4) 12-12 (48) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ ستاءَ واري دوهي جي هر دل ۾ ٻارهن ٻارهن (12، 12) ماترائون آهن. هن ستاءَ ۾ سروپچندر شاد جا دوها ملن ٿا.

”وقت چاهي تہ ڏاهي، هر شئي ڪري تاراج،
جيون سو سو سپنا، ڏاهي تخت ۽ تاج.“

(21)

(5) **مڪتا نن (پنجاهہ حرفي) دوهو:** پنجاهہ حرفي دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ تيرهن تيرهن (13، 13) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12، 12) ماترائون آهن.

”پير لڪائن چور جي، ڊور ڊِگهو ڪو ڪاهي،
رستو منهنجي ڳوٺ جو، پڪو ٿي ويو آهي.“

(22)

(6) **ٻاونجاهہ حرفي دوهو (52)12-14:** هن سٺاءَ واري دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ چوڏهن چوڏهن (14، 14) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12، 12) ماترائون آهن.

”تون جو رستو ڳولين ٿو، آهہ رهنما توسان،
ٻيو ساٿ ضروري ناهي، جي آهہ خُدا توسان.“

(23)

(7) **وشنو ڇند (ٻاونجاهہ حرفي دوهو):** هن ڇند جي هر مصرع ۾ چويهہ (26) هونديون آهن. مصرع جي پهرين چرڻ ۾ سورهن (16) ماترائون ۽ ٻي چرڻ ۾ ڏهہ (10) ماترائون هونديون آهن.

”سج لٿو زيتون وڻن ۾، پيلي تي پيلو،
نيري چانهہ اُڏاڻي پرسان، اُپ هيو نيلو.“

(24)

ڪيسين ڪوٽ اڏيندو رهندو، ڌرتيءَ جو دشمن،
انگ انگ ۾ آڳ لڳي آ، تڙپي ٿو تن من.“

(25)

(8) **هري پد دوهو:** هن ڇند جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ سورهن سورهن (16، 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ يارهن يارهن (11، 11) ماترائون هونديون آهن. سنڌي ۾ هن ڇند تي سڀ کان گهڻو شيخ اياز لکيو آهي. هري پد دوهو سنڌي تمام گهڻو لکيو ويو آهي ۽ لکجي پيو.

”سج لهي ٿو آهہ اُفق تي، ڪوئي زرد گُلاب،
آهي پوئين پاڇائين سان، لهرائيندڙ آب.“

(26)

لهر ڪناري ساڻ لڳي جيئن، تون ٻي ايئن مون ساڻ،
گڏ گهاريندي گهڙي گهڙي ۾ پرين چڙائي پاڻ.“

(27)

(9) **سار ڇند (لَلِت ڇند)** : هن ڇند تي لکيل دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾ سورهن سورهن (16، 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12، 12) ماترائون هونديون آهن.

”ٽوريءَ ٽوريءَ ڳالهہ تي، هُو ٿو ايئن نهاري،
هُن جي قيمتي ڪپڙن تي جڻ، مس ڇڏي مون هاري،“

(28)

(10) **ٻاونجاهہ حرفي دوهو**: هن ستاءَ واري دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12، 12) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ چوڏهن چوڏهن (14، 14) ماترائون آهن.

هن ماترڪ ترتيب هيٺ شيخ اياز جا دوها ملن ٿا.

پُرڙ منجهان ٿي نڪري، ڏس هن گهايل آڙيءَ ڪي!
جڻ تہ تماشو آهي، ڪائي ڪهل نہ لاڙيءَ ڪي!“ (29)

(11) **لاوڻي ڇند** (**سٺ حرفي دوهو**): هن ستاءَ واري دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾ سورهن سورهن (16، 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ چوڏهن چوڏهن (14، 14) ماترائون آهن.

”ڪيڏا پن ڇڻي ويا آهن، ڇا طوفان لڳو آهي؟
قدرت ننگي ڀاسي ٿي ڪٿ، اُن جو سبز وڳو آهي.“

(30)

”ريت تہ ريتيءَ جي پت آهي، جاڻ پُري، ها جاڻ پُري،
پريت تہ آهي وڄ-وراڪو پل ڪن ۾ اُپ تي اُپري.“

(31)

(12) **وير ڇند:** هن ڇند جي دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾ سورهن سورهن (16، 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ پندرهن پندرهن (15، 15) ماترائون آهن.

”پنهنجي مستي ڪجھ بہ نہ آهي، آهي سڀ ڪجھ توئي ساڻ،
واس بہ تنهنجو ون بہ تنهنجو تنهنجو آهي مون ۾ پاڻ.“

(32)

(13) **سمان ڇند (64) چوهٺ ماترائن وارو دوهو:** هن قسم جي ماترڪ ترتيب ۾ دوهي جي هر مصرع جي هر چرڻ ۾ سورهن سورهن (16، 16) ماترائون هونديون آهن.

”ٿو ٻار چھاڙي جيئن ڳيو ڪٺن ڪانءُ ڏسي ٿو ٽاريءَ تي،
پر هُن کي ڪيڏو چئن نہ آ، ڪنهن لاٿي ٻُڪ بکاريءَ تي.“

(33)

(14) **ٻي جوڙ دوهو:** هن قسم جي دوهي جي پهرين دل ۽ ٻي دل ۾ ماترائون گهٽ وڌ هونديون آهن. هن ۾ پهرين دل ۽ ٻي دل ۾ ماترائون برابر يا هڪ جيترييون ناهن هونديون. سنڌي ۾ سڀ کان اول هري دلگير ٻي جوڙ دوها لکيا.

”تون جي بادل ساوڻي، ٽيان مان برساتي ٻُوند،
ٽاريان تنهنجي ٽار سان، هي جڳ ڪُورو هُوند.“

(34)

”هي تارا آهن گويا، سونيءَ رات رتيون،
رب وسائي سگهندو آهين، تون سي اُپ_بتيون.“

(35)

(15) **(ٻاونجاهہ حرفي دوهو) :** دوهي ۾ هن قسم جي ماترڪ ترتيب جو تجربو سڀ کان اول هري دلگير ڪيو آهي.

دلگير جا سنڌو جي مئي 1940ع ۾ اٺ (8) عدد دوها ڇپيا هئا، جن مان ٽي کن دوها هن سٽاءَ ۽ ماترڪ ترتيب وارا هئا. هن ماترڪ سٽاءَ ۾ دوهي جي هر دل جي پهرئين ۽ ٻئي دل ۾ تيرهن تيرهن (13، 13) ماترائون هونديون آهن.

”تون سچ، چمڪين ڏينهن جو مان چنڊ ڏرايان نانءُ،
رات جو تنهنجي جوت سان، جڳ جهڳمڳايان آنءُ.“

(36)

هري دلگير پاران تخليق ڪيل هيءَ هڪ ترنم خيز ۽ موسيقيت سان ڀرپور ماترڪ سٽاءَ آهي. هن سٽاءَ ۾ شيخ اياز به پنهنجا تخليقي رنگ ڀريا آهن.

"ايوب خان سان ٽڪر، قيدي ڀُٽو ساهيوال،
ايئن اچي ٿو ياد، ٿيو هو سڀ ڪجهه ڄڻ ڀُرُ سال."

(37)

(16) (ٻٽيهه حرفي دوهو): هن قسم جي ماترڪ سٽاءَ ۾ دوهي جي هر دل جي ٻنهي چرڻن ۾ اٺ اٺ (8، 8) ماترائون هونديون آهن. هن قسم جي ماترڪ ترتيب هيٺ سنڌي شاعريءَ ۾ دوهي جو پهريون ڪتاب لکندڙ شاعر محمد سومار شيخ جا دوها ملن ٿا.

"نڪت ڪڏهن ڪو بيٺو ناهي،
وقت ڪٿي پو ساڪن آهي؟"

(38)

(17) دوهي ۾ علم عُروض جو استعمال: شيخ اياز عروض تي دوهو لکڻ جو تجربو ڪيو.

"ڪٿي ته ٻُجهندي، ڪٿي ته ٻُجهندي، لُڇي لُڇي هيءَ لاٽ،
ڪٿي ته ڪُتندي، ڪٿي ته ڪُتندي، وجي وجي هيءَ واٽ."

(39)

اياز جي انهيءَ دوهي جو وزن فعول فعلن فعول فعلن فعول فعلن فعول فعلن فاع آهي.

ڪيڏانهن وجي ٿي وڻجارا! هيءَ واٽ ڪٿي تون ڄاڻين ٿو؟
چالاءِ ڪلي ٿو گُل ۽ روئي ماٺ، ڪٿي تون ڄاڻين ٿو؟"

(40)

اياز جي ان دوهي جو وزن مفعول مفاعيلن فعلن، مفعول مفاعيلن فعلن آهي.

جديد دوهو، مختلف ڇندن، ماترائن ۽ عُروض تي لکيو ويو آهي. هُو هڪ ڇند تائين محدود ناهي رهيو.

حوالا

1. حسيني، امداد، ڪرٽي جهڙو پل، سنڌي ادبي بورڊ جامشورو، 2012، ص:63
2. ساڳيو ص:231
3. ساڳيو ص:231
4. شيخ، محمد سومار، دوها ۽ دونهان، لاڙ ادبي سوسائٽي. بدين، 1971،ص:92
5. ساڳيو ص:93

6. ساڳيو ص:93
7. ساڳيو ص:92
8. شيخ، اياز،شاعري_9، ڪراچي، ثقافت کاتو ڪراچي،2010،ص:367
9. ساڳيو ص:367
10. شيام، نارائڻ، نکريو آهي نينهن (مرتب: مصطفي نانگراج) روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو،1999، ص:40
11. ساڳيو،ص:40
12. اشرفي،سميع الله، اردو شاعريءَ ۾ دوهي ڪي روايت ،اردو بڪ سينٽر،علي ڳڙهہ،1990،ص:23
13. شيام، نارائڻ، نکريو آهي نينهن (مرتب:مصطفي نانگراج) روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو،1999، ص:48
14. شيخ، اياز،شيخ اياز جا دوها (مرتب: فياض لطيف) ، سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد،2018،ص:81
15. حسيني، امداد، ڪرڻي جهڙو پل، سنڌي ادبي بورڊ،ڄامشورو،2012،ص:188
16. شيخ، اياز، شيخ اياز جا دوها (مرتب:فياض لطيف)سمبارا پبليڪيشن،حيدرآباد،2018،ص:186
17. ساڳيو ص:91
18. شيخ، اياز، شاعري_9، ثقافت کاتو ڪراچي، 2010،ص:221
19. شاد، سروپچندر، دوها سون ساريڪا ، ساحل پبليڪيشن، حيدرآباد،2017،ص:114
20. ساڳيو،ص:114
21. ساڳيو،ص:106
22. حسيني، امداد، ڪرڻي جهڙو پل، سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو،2012،ص:49
23. شيخ ،اياز، شيخ اياز جا دوها (مرتب:فياض لطيف) سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد،2018،ص:119
24. شيخ، اياز، شاعري_9، ثقافت کاتو ڪراچي،2010،ص:249
25. شهباز، قمر، چنڊ رهين ٿو دور، سنگم پبليڪيشن، ڪراچي،1988،ص:55
26. شيخ، اياز، شاعري_9، ثقافت کاتوڪراچي،2010، ص:365
27. شيام، نارائڻ، مهراڻ، سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو 3،2،1964، ص:11
28. گل، اياز، ميلي جي تنهائي ، پوپٽ پبليڪيشن،خيرپور،2012،ص:262
29. شيخ، اياز، شاعري_9،ثقافت کاتو ڪراچي،2010،ص:249
30. ساڳيو ص:248
31. شهباز، قمر، چنڊ رهين ٿو دور، سنگم پبليڪيشن، ڪراچي،1988،ص:54
32. پيرزادو، مير محمد، 2018: ڪنول ٻڪ ۾ چنڊ ، سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد،2018،ص:44
33. شيخ، اياز، شاعري_9، ثقافت کاتو ڪراچي،2010،ص:248
34. دلگير، هري درياني، سنڌو، شڪارپور،1940، ص:49
35. شيخ، اياز،شاعري_9، ثقافت کاتو ڪراچي،2010، ص:248
36. دلگير، هري درياني، سنڌو، شڪارپور، 1940، ص:49
37. شيخ، اياز، شاعري_9، ثقافت کاتو ڪراچي، 2010، ص:193
38. شيخ، محمد سومار، دوها ۽ دونهان، لاڙ ادبي سوسائٽي، بدين، 1971، ص:90
39. شيخ، اياز، شيخ اياز جا دوها (مرتب:فياض لطيف) سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد، 2018، ص:86
40. شيخ، اياز، شاعري_9، ثقافت کاتو ڪراچي، 2010، ص:220